

Keeleseadus 25 (80)

Jüri Valge

Haridus- ja Teadusministeeriumi nõunik

Hiljuti möödus 25 aastat 18. jaanuarist 1989, mil allkirjastati Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi keeleseadus.¹ Peagi täitub 80 aastat Eesti Vabariigi esimese keeleseaduse² vastuvõtmisest 1934. aastal. Praeguseks on kahele nimetatule lisandunud veel kaks Eesti Vabariigi keeleseadust: 1995. aasta³ ja 2011. aasta oma.⁴

Kuigi esimesena nimetatut on ilmselt õigusega peetud Eesti õigussüsteemi väliseks (vastu võetud Eesti Vabariigi järjepidevuse seisukohalt ebaseadusliku institutsiooni, ENSV Ülemnõukogu poolt ning jõustatud selle presiidiumi esimehe ja sekretäri allkirjadega), õigustab nii tähtpäeva kui ka dokumendi enda meenutamist vähemalt kaks asjaolu. Esiteks, keeleseaduse koostamise ja vastuvõtmisega kaasnes aastatel 1987–1989 äärmiselt suur ühiskondlik aktiivsus, mis oli oluliseks osaks meie iseseisvuspüüdlustes. ”Kokku laekus 10 404 kirja 325 660 allkirjaga, millest oli keeleseaduse vastuvõtmise poolt 306 552 ja vastu 18 969 (5,82%). Isikutelt saabunud kirjades on keeleseaduse vastuvõtmist toetavaid allkirju 136 468 (99,43%). Asutustelt laekunud kirjades oli kokku 188 468 allkirja, millest keeleseaduse poolt 170 148 (90,35%) ja vastu 18 188 (9,65%)”.⁵ Rahvast mitte ei kaasatud, vaid rahvas tuli ise.

Teiseks, jäädes ise küll olulises osas ellu viimata, markeeris see dokument ometi eesmärgid, mida järgmistes Eesti Vabariigi seadustes on korratud ning küllalt olulisel määral ka saavutatud. Märkimisväärsetest tähtpäevadest ajendatuna üritan jälgida, kuidas meie keelealased õigusaktid kaheksakümne aasta jooksul on arenenud. Käsitlus ei pretendeeri juriidilise süvaanalüüsi staatusele, küll aga üritab anda regulatsioonide arengust laiemat, keelespetsiifilist pilti.

Üldine suundumus on, et seadused on läinud üha detailsemaks ja seetõttu ka peatükkide, paragrahvide ning lehekülgede arvult mahukamaks. 1934. aasta keeleseadusse mahub 26 paragrahvi; põhiline teema on vähemusrahvuste keelte kasutamine (§-d 5–23). Mõisteid, k.a seda, mida käsitletakse eesti keelena, 1934. aastal ei defineerita. Sisetarbimiseks, olulises osas juba välja kujunenud keelesuhete õiguslikuks fikseerimiseks koostatud seaduses puuduvad viited rahvusvahelisele keeleruumile, eesti keelt käsitletakse iseenesestmõistetavalt olnu ja tulevikus eksisteerivana. Seevastu viimases, 23. veebruaril 2011 vastu võetud ja 1. juulil 2011 jõustunud, tänapäevases keeleruumis toimuvat reguleerivas seaduses on 8 peatükki ja 40 paragrahvi, viimased enamikus paljude, valdkonna täpsemat reguleerimist võimaldavate lõigetega. Seaduses on mõistete määratlusi, tuntav on rahvusvahelise õigusruumi mõju. Vähemusrahvuste keelte tarvitamine on vaid üks kehtiva keeleseaduse paljudest teemadest, mis mahub ära 5. ja 9. paragrahvi.

¹ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi keeleseadus. – ENSV ÜN ja Valitsuse Teataja 1989, nr 4 (lk 81–86), art 60.

² Keeleseadus. – RT 1934, 98, 744.

³ Keeleseadus. – RT I 1995, 23, 334.

⁴ Keeleseadus. – RT I, 18.03.2011, 1.

⁵ **Eeva Ahven.** Pilk paberpeeglisse. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Tallinn, 2007, lk 1064.

Kui kõik teised võrreldavad seadused algavad eesti keele nimetamisega Eesti riigikeeleks, siis 2011. aasta seaduses leiab selle formuleeringu alles 3. paragrahvist. Küll on aga erinevalt 1934. ja ka 1995. aasta seadusest selgelt määratletud selle eesmärk: "arendada, säilitada ja kaitsta eesti keelt ning tagada eesti keele kasutamine peamise suhtluskeelena kõikides avaliku elu valdkondades". Tõenäoliselt on seaduse eesmärgi esiletoomist soodustanud Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis tehtud täiendus, millega eesti keele säilitamine lisati Eesti riigi põhiülesannete hulka.⁶ Nii põhiseaduse täiendamise kui ka keeleseaduse eesmärgi selge formuleerimise põhjus on ilmselt see, et tunnetati teis(t)e keel(t)e survet eesti keelele: "on näha märke valdkonnakaotuse kohta (kasutusala loovutamine muudele keeltele)".⁷

On arusaadav, et lähtuvalt taasiseseisvumisliikumise põhjustest, sihtidest ja meeleoludest on eesmärk sõnastatud ka 1989. aastal: "... on loodud kindel alus eesti rahva ja tema kultuuri säilitamiseks ja arendamiseks." Tollastes oludes pehmentati eesmärki vene keelele eristaatuse andmisega ning kinnitusega, et seadus ei riiva "mis tahes emakeelega isikute kodanikuõigusi". Kodanikest ja nende õigustest tänapäevases mõistes pole tollases kontekstis võimalik rääkida. NSVLi-meelsete terav vastuseis seadusele tulenes sellest, et tunnetati ohtu kaotada koos vene keele liidripositsiooniga ka poliitiline võim. Sisuliselt loodi tollase seadusega kahemõtteline olukord, kus keelekasutuskonflikti puhul oli õigus mõlemal osalisel. Samm edasi oli kindlasti see, et avalikult tunnistati vajadust keelesuhteid reguleerida ning formuleeriti (teoreetilised) õigused eesti keele kasutamiseks.

1995. aasta keeleseadusest alates vene keelt eraldi keelena eesti ja võõrkeelte vahel enam ei mainita (kõiki keeli peale eesti keele käsitletakse võõrkeelena), kuid rahvusvaheline surve keelevaldkonna reguleerimisele on tunnetatav: 2000. aastal tehtud lisandus proportsionaalsuse kohta 1995. aasta seadusesse⁸ on säilinud ka 2011. aasta seaduses: "Eesti keele kasutamise ja keeleoskuse nõue peab olema põhjendatud ning proportsionaalne taotletava eesmärgiga ega tohi moonutada piiratavate õiguste olemust." (§ 2 lg 2). Iseenesest õigustatud nõude poliitilisust reedab see, et haridus jõudis avalike huvide hulka, mille suhtes proportsionaalsus on nõutav, alles kehtivas keeleseaduses (1995. aasta omas seda polnud).

Kehtiva seaduse 1. peatükis (Üldsätted) fikseeritakse valdkonnad, mida see reguleerib: eesti keele ja võõrkeelte kasutamine suuliselt ja kirjalikult, eesti viipekeele ja viibeldud eesti keele kasutamine, juriidilise ja füüsilise isiku keelekasutus, keeleoskuskõuded, riiklik järelevalve ning vastutus nõuete rikkumise eest. Täiesti uus on eesti viipekeele ja viibeldud eesti keele seadusesse kirjutamine (§ 3 lg 2). Ülejäänud kõnealustest valdkondadest on seaduse eri osadesse hajutatuna ning teistsuguselt formuleerituna olemas ka 1995. aasta seaduses. 1934. aasta seaduses puudub peaaegu täielikult kogu keeleoskuskõuete teema tasemete määratlusest sanktsioonideni. Vaid seaduse §-s 17 nimetatakse eesti keele oskust nõudvat tööala: "Vähemusrahvuse kultuurivalitsuse sekretär ja kantseleijõud peavad valdama eesti keelt."

Varasematest seadustest erinevalt on kehtiva seaduse § 3 lõikega 3 määratud eesti keele traditsiooniliste murrete koht Eesti keeleruumis: "Riik toetab eesti keele piirkondlike erikujude (edaspidi *murdekeel*) kaitset, kasutamist ja arendamist." Murrete kasutusvõimalusi täpsustatakse § 4 lõikega 1: "Murdekeele põlisel kasutusosalal võib kirjakeele normi kohasele tekstile lisada samasisulise teksti vastavas murdekeeles." (Ametlikus kasutuses;

⁶ Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus. – RT I 2007, 33, 210.

⁷ Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010). Tartu, 2004, lk 17.

⁸ **Tõnu Tender**. Mõnda 1934. ja 1995. aasta keeleseadusest: ühist ja erinevat. – Õiguskeel 2008, nr 4.

mitteametlikus kasutuses pole normikohast teksti vajagi, sest ka murdeid käsitletakse eesti keele mõiste alla kuuluvatena – J. V.). Ei 1934. aastal – ühtse kirjakeele kujunemisperioodil – ega 1989. aastal, kui ohtu eesti keelele tajuti eriti teravalt, poleks niisugune liberaalsus murrete vastu olnud mõeldav. Murdekeelte staatus – mitte niivõrd nende kasutamine – on jäänud vaidlusaluseks probleemiks ka nüüd. Praeguse seadusega fikseeritud üldisele suhtele eesti keele kui terviku ning murrete kui selle osade vahel eelnes 1995. aasta seaduse muudatus, millega seadustati murdekeelte kasutus nende põlisel esinemisalal: § 23 lõikes 2 sätestati, et ”avaliku teabe eestikeelsele tekstile võib lisada eesti keele piirkondliku erikuju või tõlke võõrkeelde, kusjuures eestikeelne tekst peab olema esikohal ning ei tohi olla halvemini vaadeldav kui eesti keele piirkondlik erikuju või võõrkeelne tekst”.⁹

Kehtiva seaduse 2. peatüki ”Keelepoliitika ja keelevaldkonna juhtimine” moodustavad paragrahvid 3–7. Põhimõttelise tähtsusega on siin juba 1995. aastal nimetatud kirjakeele normi täpne määratlemine: ”Kirjakeele normi all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi.” (§ 4 lg 2). Normi rakendamise korra kehtestab Vabariigi Valitsus ning see rakendub ametlikele tekstidele, samal ajal kui teiste tekstide puhul järgitakse sama paragrahvi alusel keelekasutuse head tava (viimane mõistegi on kasutusele võetud alles 2011. aastal). 1989. aasta keeleolukorras oli vormilisest korrektsusest määratult olulisem eestikeelsus üldse; 1934. aastal ei olnud aga kirjakeeleoskus riigis tervikuna veel piisav sellise nõude kehtestamiseks.

Uued teemad keeleseaduste ajaloos on keelevaldkonna korraldamine (§ 6) ja keelenõukogu (§ 7). Esimeses on vastutus keelevaldkonna eest pandud Haridus- ja Teadusministeeriumile (eraldi on esile toodud keeleõpe, oskussõnavara ja keeletehnoloogia arendamine). Paragrahvi 7 alusel on moodustatud Vabariigi Valitsust nõustav Eesti keelenõukogu. Just tähelepanu pööramist eesti keele arendamisele võibki pidada kehtiva seaduse üheks olulisimaks erinevuseks, võrreldes varasemate seadustega, kus pearõhk oli eesti keele kasutamisel (1934) ning kasutamisel, õppel ja oskuse kontrollil (1989, 1995). Sellise rõhumuutuse tõttu on igati loomulik, et peamine keelevaldkonna eest vastutaja on Haridus- ja Teadusministeerium. 1934. a kuulusid keeleseaduses käsitletud teemad üldjuhul siseministri kompetentsi. 1989. aasta keeleseaduse täitmise eest vastutas – arvestades olusid igati loogiliselt – Ülemnõukogu Presiidium ja selle moodustatud keelekaitsekomisjon (§ 39).

Samas 2011. aasta keeleseaduse peatükis (§ 5) on määratletud ka *võõrkeel* (kõik keeled peale eesti keele) ja *vähemusrahvuse keel* (võõrkeel, mida vähemusrahvusest Eesti kodanik kasutab emakeelena). *Vähemusrahvuse keel* oli defineerimata kujul kasutusel juba 1934. aasta keeleseaduses ning selle all mõeldi saksa, vene ja rootsi keelt. Iseloomulikuna puudub vähemusrahvuse mõiste 1989. aasta seaduses: juba seegi, et selle §-s 25 nimetatakse rahvuskultuuriühendusi, erines silmatorkavalt tolle aja tavadest.

Igapäevaelu seisukohalt olulisimad regulatsioonid on koondatud kehtiva seaduse 3. (Suuline ja kirjalik asjaajamine; §-d 8–15) ja 4. (Eestikeelne teave ja teenindamine; §-d 16–22) peatükki.

Võrreldes 1995. aastaga on käsitletavat valdkonnad ühe erandiga (1995. aastal ei reguleerita eraldi lepingute keelt; 2011. aastal on sellele pühendatud § 19) samad. Mainitagu, et üleminek

⁹ Keeleseaduse muutmise seadus. – RT I 2007, 17, 82.

1995. aasta seaduselt 2011. aasta seadusele ei olnud järsk, vaid toimus olulisel osas esimesse tehtud muudatusi – 16.05.1996 kuni 08.02.2007 tehti kokku 17 muudatust, k.a seaduse muutmine Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsusega 04.11.1998¹⁰ – süstematiseerides ja nende alusel.¹¹ Käesolevas kirjutises on võrreldud seaduste algtekste.

Olude, k.a keele- ja õigusruumi muutudes on muudetud ka regulatsioonide sisu. Olulisematest sisulistest erinevustest 1995. aasta keeleseaduse ja kehtiva seaduse vahel mainitagu järgmisi (lähtudes praeguse seaduse paragrahvidest; sulgudes 1995. aasta keeleseaduse vastava paragrahvi number):

§ 8 (4): lisatud on õigus suhelda Eesti välisesindustes eesti keeles, samuti on reguleeritud kurtide ja vaegkuuljate keelekasutusõigused;

§ 9 (10): täpsustatud on omavalitsusüksuse püsielanike määratlust (arvestatakse rahvastikuregistri kõnealuse aasta 1. jaanuari andmeid); uue kategooriana on lisatud Euroopa Liidu kodanikud ja nende perekonnaliikmed;

§ 10 (3): lisatud on riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametniku kohustus esineda Eesti eestikeelses meedias eesti keeles (suhteliselt silmatorkamatu säte, mille mõju kohaliku omavalitsuse tasandi kohajaotusele ei tohiks alahinnata);

§ 12 (8): sätestatud on põhimõte, et riigiasutus vastab võõrkeelsele dokumendile kirjalikult eesti keeles (kokkuleppel saajaga võidakse vastus tõlkida viimase kulul võõrkeelde);

§ 15 (13): lisatud on eestikeelse teksti võõrkeelde tõlkimise võimalus pitsatitel, templitel ja kirjaplankidel (välissuhtluses ja suhtluses välisriigi kodanikuga võib kasutada võõrkeelset kirjaplanki);

§ 16 (23): a) lisatud on ettevõtte liiginimetuse ja poliitilise välireklaami eestikeelsuse nõue (viimane võib olla koos eestikeelse tõlkega), b) lisatud on kaubamärgi tarbijale olulist infot sisaldava osa eesti keelde tõlkimise kohustus, c) lisatud on nõuded võõrkeelsete veebilehtede kohta, d) lisatud on nõue tagada avalike võõrkeelsete ürituste tõlge;

§ 17 (16): eestikeelse teabe saamise õigust on laiendatud ka neile kauba või teenuse saajaile, kes ei ole tarbijad tarbijakaitseaduse mõttes (nt ekskavaatori ostnud firma);

§ 20 (19): nii isiku-, koha- kui ka ärinimede puhul on loobutud regulatsiooni kirjeldusest ning viidatakse vastavalt nime- ja kohanimeseadusele ning äriseadustikule.

Oluliselt põhjalikumalt on 2011. aasta keeleseaduses 1995. aasta omaga võrreldes käsitletud eesti keele oskuse ning tasemeeksamite teemat: selle seitse paragrahvi moodustavad seaduse 5. peatüki (Eesti keele oskus, selle hindamine ja kontrollimine), samal ajal kui varasemas seaduses käsitlevad teemat vaid §-d 5 ja 5¹ üldsätete peatükis. Teemaaliselt lähedased paragrahvid käsitlevad eesti keele oskuse ja kasutamise nõudeid ning eesti keele tasemeeksamit. Oskuse ja kasutamise puhul on põhimõtteline erinevus see, et uues seaduses lähtutakse oskustasemete kirjeldamisel Euroopa keeleõppe raamdokumendist (kirjeldused ise on 1995. aasta seadusest erinevalt viidud seaduse lisasse). Eesti rahvusvaheliste sidemete tihenemisele viitab siin töötavatelt välisekspertidelt nõutava eesti keele oskuse regulatsioon (viie esimese tööaasta jooksul seadus eesti keele oskust ei nõua), millega on nendega kokku puutuvatele eestikeelsetele töötajatele sisuliselt kehtestatud võõrkeele oskamise vajadus või välisspetsialistile võõrkeelt oskava abilise palkamise nõue. Kui levinud võõrkeeleoskusega valdkondades (teadus, haridus, kultuur) ei tekita see suuremaid probleeme, siis mujal, k.a regioniti, võivad suhtlusraskused osutada päris suureks.

¹⁰ RT I 1998, 98/99, 1618.

¹¹ **Ilmar Tomusk**. Mida muuta keeleseaduses. – Keele Infoleht, detsember 2007.

Tasemeksamite korraldamise ning nende sooritamise kohustuse ja asjaoludega seotud regulatsioonid on kehtivas seaduses viidud mõningal juhul madalamale, haridus- ja teadusministri või -ministeeriumi tasemele; eesti keele oskuse erisuste jaoks on loodud uus paragrahv (§ 26). Lisandunud on ka mitu teemat, mida 1995. aasta seadus ei käsitle: eksamitulemuse vaidlustamine (§ 25), tasemetunnistused ning eksamite ja tunnistuste andmekogu (§ 27), eksamile saatmine ja enne 1999. aasta 1. juulit antud keeleoskuse kategooriatunnistuste kehtetuks tunnistamine (§ 28). Eesti keele õppe kvaliteedi seisukohalt on oluline, et §-s 29 on esitatud nõuded täiskasvanute koolituse eesti keele õppekava kohta.

1989. aasta keeleseadus keeleõppe küsimusi täpsemalt ei reguleeri (selle § 21 järgi tagab Eesti NSV küll eesti keele õpetamise). Nii keeleseaduse jõustumise tähtaegu, keeleoskuse nõuete kehtestamise korda, keeleoskuse kategooriaid kui ka riigikeeleoskuse astme määramist kirjeldatakse põhjalikult Eesti NSV Riikliku Töö ja Sotsiaalküsimuste Komitee määruses nr 10 (14.07.1989)¹². Tänapäevaste teadmiste ning testimismeetoditega võrreldes oli see väga algeline ja subjektiivne keeleoskuse kontrollimise süsteem.

Oluline kehtivasse seadusesse tehtud muudatus puudutab keeleseaduse täitmise järelevalvet: selleks on lisatud 6. peatükk (Riiklik järelevalve) §-dega 30–32 (1995. aasta seadus sätestas kontrolli üldiselt "Vabariigi Valitsuse kehtestatud korras"). Järelevalve tegijaks määratakse Keeleinspeksioon, konkretiseeritakse selle pädevus, keeleametniku õigused ja kohustused ning kirjeldatakse ettekirjutuse kohustuslikke osi. Märgina karistuspoliitika paindlikkusest sätestatakse hoiatuse ja trahvi vahelisena sunniraha rakendamise kord. Sunniraha ei ole karistus, vaid see määratakse, et motiveerida isikut ettekirjutust täitma. Kui trahvi maksmine on selle määramise korral vältimatu, siis sunniraha ei tule maksta, kui isik täidab ettekirjutuse määratud tähtaja jooksul.

Teineteisega vastavuses olevad peatükid kahes viimases keeleseaduses käsitlevad vastutust: 2011. aasta omas 7. peatükk (§-d 33–38) ja 1995. aasta omas 5¹. peatükk (§-d 26¹–26⁷). Kõnealustes peatükkides kehtestatakse keeleseaduse rikkumisega seostuvate väärtegade menetlemise kord ja nende kohtuväline menetleja – Keeleinspeksioon (1995 – § 26⁷; 2011 – § 38). Muutmata on füüsilistele ja juriidilistele isikutele määratavate trahvide põhimõtte: esimeste puhul lähtutakse trahviühikutest, teistele on kehtestatud konkreetsed rahalised trahvimäärad. Ei ühtesid ega teisi ole 2011. aastal muudetud, v.a see, et esimesel juhul on summad Eesti kroonides, teisel juhul eurodes. Erinevusena võib nimetada, et 2011. aasta seaduse järgi rakendatakse lisaks tõlke puudumisele võõrkeelse audiovisuaalse teose esitamisel sanktsiooni ka tõlke sisulise või vormilise ebaadekvaatsuse korral. Samuti on suhteliselt ebamäärane termin "meedia" asendatud konkreetsema terminiga "audiovisuaalne teos".

Seaduste lõppsätetes on põhjust juhtida tähelepanu erinevusele 1995. aasta seaduse § 28² (Töölase eesti keele oskuse kategooriad) ja 2011. aasta seaduse § 39 (Eesti keele oskust tõendavate tunnistuste vastavus) vahel. Kui esimesega kehtestati vastavus töölase eesti keele oskuse kategooriate (A–F) ja keeleoskustasemetega (alg-, kesk- ja kõrgtase) vahel, siis teisega loeti algtase vastavaks B1-le, kesktase B2-le ning kõrgtase C1-le. Viimane süsteem tagab keeleoskuse rahvusvahelise võrreldavuse, välistades samas otsese seose tänapäevaste

¹² Keeleoskuse nõuete rakendamise kohta Eesti NSV-s. – Eesti NSV Riikliku Töö ja Sotsiaalküsimuste Komitee 14. juuli 1989. a määrus nr 10.

keeleoskustasemete ning nn keeleoskuse kategooriate vahel. Kehtiva seaduse § 39 lõige 2 lahendab olulise vastuolu õiguspärase ootuse (et riigi poolt antud keeleoskustunnistus kehtib tähtajatult) ning tunnistuse aluseks oleva nn kategooriaeksami küündimatuse vahel: tunnistust arvestatakse keeleoskust tõendavana juhul, kui tööandja selle omaniku keeleoskuses ei kahtle.

Eelnevast selgub, et sarnasus kehtiva ja 1995. aasta keeleseaduse vahel on nii suur, et teatud mõttes võib uuemat nimetada varasema täiendatud, täpsustatud versiooniks (nagu seda 2011. aasta seaduse ettevalmistamise ajal ka poliitilistel põhjustel tehti). Üleminek ühelt seaduselt teisele toimus ühe ja sama riigi õigussüsteemi piires.

Seevastu 1989. aastal vastu võetud "ENSV keeleseadus" on õiguslikus mõttes 1995. aasta omaga võrreldamatu. Eeldusi keelesuhete korraldamiseks tänapäeval viisil siis lihtsalt ei olnud. Dokumenti iseloomustab algusest lõpuni kompromissi otsimine vene keele kasutusõiguse tagamiseks Eestis elavatele mitte-eestlastele ning suhluses teiste liiduvabariikidega. On tõsiasi, et seaduse elluviimiseks on vaja jõudu, mis oleks võimeline rakendama sanktsioone nende suhtes, kes seda ei täida. 1989. aastal sellist jõudu polnud. Teisalt sisaldab 1989. aasta seadus teemasid, mis tänapäeval on reguleeritud kas põhiseaduse või teiste seadustega või mille reguleerimist peetakse nende iseenesestmõistetavuse tõttu ebavajalikuks või muidu kohatuks. Eraldi peatükkidena esinevad "Haridus, teadus ja kultuur", "Koosolekud"; kinnitatakse näiteks, et "Eesti NSV-s ei tõkestata teaduspublikatsioonide keelevalikut" (§ 23), et "Eesti NSV tagab eesõiguse eestikeelsete trükiste tootmisele" (§ 24) jmt. Sama paragrahviga "tagatakse igakülgne venekeelne teave Eesti NSV kohta televisioonis, raadios ja trükisõnas".

Tagantjärele vaadates oligi "ENSV keeleseadus" pigem keeletemaatikast hoopis laiema, sügavama sisuga poliitiline deklaratsioon. Olles kindlasti tõlgendatav tollaste üleliiduliste seaduste (või vähemalt nende vaimu) vastasena, ei olnud selle täielik rakendamine okupatsiooni tingimustes reaalne ning küllap ei uskunud seda ka seaduse loojad ja elluviimist üritanud. Tõsiasi aga on, et see dokument lükkas käima protsesse, kuigi tulemusteni jõudmiseks läks kohati üle 20 aasta ning kõiki probleeme pole suudetud täielikult lahendada ka kehtivat keeleseadust rakendades. Näiteks 1989. aasta keeleseaduse alusel välja antud tööalase eesti keele oskuse kategooriatunnistuste omanikega näeb Keeleinspeksioon siiani vaeva: enamikul tunnistuse saanutest on tegelik keeleoskus tunnistusele märgitust tunduvalt kehvem.

1934. aasta keeleseadus on seevastu tänapäevasega täiesti võrreldav, kuigi reguleerituse detailsus on oluliselt väiksem ja reguleeritavaid valdkondi tunduvalt vähem. Eesti (ja tegelikult kogu maailm) elas tollal rohkem omaette, tehnilised valdkonnad ja sotsiaalsfäär polnud saavutanud nüüdistaset (nt puudusid televisioon ja arvutisuhtlus, tähelepanu viipekeelele); murrete ja kirjakeele oskus ning suhted olid tänapäevastest oluliselt erinevad.

Eesti esimene keeleseadus koosnes kokku neljast peatükist ja 26 paragrahvist. Väljapoole põhilist, 2. peatükki jäävatest keeleseaduse osadest sätestavad 1. peatükki "Eesti keele tarvitamine riiklikes ja omavalitsus-asutistes" kuuluv § 1 eesti keele Eesti Vabariigi riigikeeleks ning § 2 eesti keele riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste asjaajamiskeeleks. 4. peatüki ainus paragrahv (26) määrab keelevaldkonna siseministri valitsemisalasse (õigus anda määrusi ja juhtnööre).

Veel kaks paragrahvi (§-d 24 ja 25) moodustavad 3. peatüki "Eesti keele tarvitamine väljaspool riiklikke ja omavalitsus-asutisi". Paragrahv 24 annab regulatsiooniõiguse majanduse, ühiskondliku ja rahvusvahelise suhtluse, kommunikatsiooni ning liikluse alal taas siseministrile (kokkuleppel vastava valdkonna ministriga), § 25 kinnitab, et "kaubandus-, kindlustus- ja tööstusettevõtetes kui ka sundusliku välisrevisjoni alla kuuluvais ühistegelikkudes asutistes" võetakse eesti keel asjaajamiskeeleks eriseaduse alusel. Kehtiva seaduse analoogilise temaatika võtab kokku § 2 lõige 2: "Eraõiguslike juriidiliste isikute ja füüsiliste isikute keelekasutust reguleeritakse, kui see on õigustatud põhiõiguste kaitseks või avalikes huvides. Avalikud huvid käesoleva seaduse tähenduses on ühiskonna turvalisus, avalik kord, avalik haldus, haridus, tervishoid, tarbijakaitse ja tööohutus. ..." Rõhutatagu veel kord olulist erinevust kehtiva ja 1995. aasta keeleseaduse vahel: esimesse on olulise avaliku huvina lisatud haridus (see tagab mh võimaluse esitada keeleoskuskõudeid ka muukeelsete koolide õpetajaile).

Mahukaima osa 1934. aasta keeleseadusest moodustab selle 2. peatükk "Võõraste keelte ja vähemusrahvuste keelte tarvitamine riiklikes ja omavalitsus-asutistes" (§-d 3–23). Üldosa järel käsitletakse selles vähemusrahvuste (saksa, vene, rootsi) keelte kasutamist riigi ja kohalike omavalitsuste asutustes, vaestelastekohtutes, kultuuriomavalitsustes ja kohtutes. Välissuhtluse ("võib toimuda võõras keeles") regulatsioon kolmandas paragrahvis langeb sisuliselt kokku selle regulatsiooniga kehtivas seaduses: "on õigus kasutada välissuhtluses mõlemale poolele sobivat keelt" (§ 13). Eesti-siseseks suhtluseks antakse seadusega mitmesuguseid õigusi vähemusrahvuse keele eelkõige suuliseks, aga ka kirjalikuks kasutamiseks neile, kes eesti keelt ei valda. Samas läbib nii 1934. aasta kui ka 2011. aasta keeleseadust põhimõte, et eestikeelne suhtlus peab olema tagatud igal juhul:

"Igal kodanikul on õigus pöörduda eesti keeles kirjalikult ja suuliselt omavalitsus-asutiste poole, kus vähemusrahvuse keel on asjaajamiskeeleks" (1934; § 11). Sama kehtib mujalgi ning seadusega on tagatud ka eestikeelsete vastuste saamine;

"Igaühel on õigus eestikeelsele suulisele ja kirjalikule asjaajamisele .. kohaliku omavalitsuse asutuses, .. , kultuuriomavalitsuses .. " (2011; § 8). Ühesugused põhimõtted valitsevad mõlemas seaduses aruandluse keele, volikogu koosoleku protokollide keele (kõikjal eesti keel) ning avalike siltide keele (eesti keele kõrval võib teisel kohal olla muu keel) suhtes.

Leebem on kehtiv seadus pitsati, templi ja kirjaplangi keele suhtes. 1934, § 8: "Vähemusrahvuse asjaajamiskeelega kohalikkude omavalitsus-asutiste ametliku (peab olema *ametlikud* – J. V.) pealiskirjad siltidel, pitsatitel, blankettidel j.n.e. peavad olema eestikeelsed"; 2011, § 15: "Eestis registreeritud asutuse .. pitsat, tempel ja kirjaplang on eestikeelsed. Eestikeelsele tekstile võib .. lisada tõlke võõrkeelde."

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et nii eelmine (1995) kui ka kehtiv (2011) keeleseadus jätkavad 80 aastat tagasi (1934) vastu võetud keeleseaduse põhimõtteid uutes riigisisestes ning rahvusvahelistes tingimustes. Oluliseks mõjutajaks on seejuures ka eesti keele uued kasutusvaldkonnad, samuti kirjakeele ja murrete muutunud suhe ning oskus. 1989. aasta Eesti NSV keeleseadus, millel oli väga suur poliitiline tähendus, langeb ühtlasest õigusarengu protsessist välja.